

Terho Pursiainen 23.10.2009

Sosiaalipolitiikan päivät ”Sosiaalipolitiikka: talouden tuki vai taakka. Yhdessä ylös lamasta.”

OIKEUDENMUKAISUUS GLOBAALISSA MARKKINATALOUDESSA

Oikeudenmukainen yhteiskunta

John Rawls arvelee, että oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa ovat yksilöiden tasavertaiset oikeudet mahdollisimman suuressa kunniaassa, kaikille tarjotaan yhtäläisiä menestymisen mahdollisuuksia ja yhteiskuntapolitiikkaa toteutetaan niin, että nimenomaan vähäosaisimmalla väestöryhmällä tulevaisuudennäkymät olisivat mahdollisimman valoisat.

Filosofi uskoo, että jos ihmiset ajattelisivat asiaa omat etunsa unohtaen, mahdollisimman puolueettomasta näkökulmasta, he kannattaisivat yksimielisesti näin kuvattua oikeudenmukaisuutta.

Yksimielisyyden perustana olisi se, että ihmiset ovat yhteiskunnassa kovin riippuvaisia toisistaan. Kansantulo on luotava yhteisin ponnistuksin. On kaikkien etujen mukaista, että se jaetaan kannustavalla tavalla, niin että kaikilla on vaikuttimet ponnistella jatkossakin ututterasti. Aikaansaavia ihmisiä kannattaa kannustaa isommilla jako-osuuksilla kuin muita. Heidän ollessaan ahkeria syntyy niin paljon jaettavaa, että niidenkin asemaa, jotka eivät kykene saamaan yhtä paljon aikaan, voidaan parantaa.

Yhteiskunta on oikeudenmukainen, jos nimenomaan niillä, jotka jäävät huonoimpaan asemaan, on syytä kannattaa järjestelmää. He tietävät, etteivät asiat heidän kannaltaan ole järjestettävissä paremmin.

Oikeudenmukainen maailmantalous

Rawls selittää, että hänen kuvaamansa oikeudenmukaisuus soveltuu vain yhteen, muista yhteiskunnista erilliseksi ajateltuun yhteiskuntaan. Yhden kansantalouden toimijoiden edut kytkeytyvät toisiinsa niin syvästi, että on olemassa vankka vastavuoroisuus. Ihmisten kannattaa omien etujensa tähden ottaa toisensa ja toistensa edut huomioon. Siksi heidän on periaatteessa mahdollista sopia keskenään etujen ja rasitusten oikeudenmukaisesta jaosta.

Kansojen ja kansantalouksien välinen oikeudenmukaisuus on hankalampi asia. Kansantaloudet eivät kytkeydy toisiinsa yhtä syvästi kuin saman kansantalouden toimijat. Vastavuoroisuus kärsii myös voimasuhteiden tähden. Yhdessä kansantaloudessa toimivat yksilöt ovat suunnilleen yhtä

vahvoja, ja ainakin kaikki yhdessä ovat vahvempia kuin kukaan yksin. Maailmantaloudessa voimasuhteiden erot ovat paljon suuremmat. Aina on joukossa ainakin yksi kansakunta tai kansantalous, joka haaveilee ylivoimasta kaikkiin muihin kansoihin ja kansantalouksiin nähden.

Kansantaloudet eivät kykene sopimaan keskinäisestä oikeudenmukaisuudestaan samalla tavalla, kuin ainakin Rawls uskoo kyettävän sopimaan yhden kansantalouden piirissä.

Yläsaaret ja alasaaret

David Gauthier on havainnollistanut ongelmaa kuvitteellisella esimerkillä. On vuolas virta, jossa on kaksi saarta, toinen toista ylempänä virrassa. Osataan kyhätä lauttoja, jotka kantavat tavaraa mutta joissa ihmiset eivät voi matkustaa. Yläsaari on kukoistava yhteiskunta, Alasaarella on kaaos ja kurjuutta. Yläsaarelta voidaan lähettää tavaraa Alasaarelle. Jos tahdotaan, voidaan lähettää ruokapua, tai jos niin tahdotaan, kuormittain mätäneviä jätteitä. Alasaarelaisten suhtautumista lasteihin ei tarvitse ottaa huomioon. Hehän voivat enintään – jos näköyhteys on olemassa – taputtaa kiitokseksi tai puida nyrkkiä raivoissaan.

Suhde on yksipuolinen, vastavuoroisuutta ei ole. Ei ole sellaista yhteistä pohjaa, jonka varaan voisi rakentaa molempien osapuolten yhteisen käsityksen siitä, miten edut ja haitat olisi oikeudenmukaista jakaa näiden kahden saaren väestön kesken.

Onko maailmantalouden virrassa yläsaaria ja alasaaria? Teoreettisesti jonkin valtion pääseminen yläsaaren asemaan on mahdollista.

Sotilaallisen voiman alalla ydinase on esimerkki siitä, että yksi osapuoli maailmanpolitiikassa voi olla hyvin ylivoimainen toiseen nähden. Jos vain yhdellä valtiolla on ydinase, se voi ainakin ryhtyä kuvittelemaan olevansa vahvempi kuin kaikki muut valtiot yhteensä. Unohtuu se, mistä vanhat filosofit muistuttivat: vahvimmankin täytyy joskus levätä ja silloin voi luihu mies hiipiä hänen selustansa ja työntää puukon makuupussin läpi hänen kylkiluitensa väliin. Vertauskuvallisesti näin kävi Yhdysvalloille vajaa kymmenen vuotta sitten.

Maailmantaloudessa ovat periaatteessa yhtä suuret voimasuhde-erot teoreettisesti mahdollisia.

Yksi kansantalous voi kehittää sellaisen voiman, ettei sen tarvitse suuresti ottaa huomioon toisten kansantalouksien tapahtumia. Maailmantalous voi ainakin jakautua blokkeihin, joiden välinen suhde alkaa muistuttaa Gauthierin Yläsaaren ja Alasaaren tapausta. Hyvinvoivat teollisuusmaat voivat alkaa yhteisen voimansa tunnossa kuvitella, että voivat olla piittaamatta siitä, mitä kehitysmaissa tapahtuu ja mitä siellä ajatellaan maailmanlaajuisesta etujen ja rasitusten jaosta.

Jokin kansantalous voi pudota maailmantalouden keltasta hyvin täydellisesti ja joutua alasaaren asemaan kaikkiin muihin talouksiin nähden. Näin väitetään käyneen osalle Afrikkaa. Sellaisen ta-

louden tarpeita ja vaatimuksia muiden ei tarvitse kuunnella, koska sen väestö ei voi muuta kuin enintään osoittaa suosiotaan tai ilmaista kiukkuaan.

Maailman kansantalous

Maailmantalouden globaalistuminen tarkoittaa kaikkien kansantalouksien kietoutumista toisiinsa vähitellen niin syvällisesti, että syntyy todellinen vastavuoroisuus. Yläsaaria ja alasaaria ei ole, vaan lasteja ja ihmisiä on mahdollista lähettää kaikilta saarilta kaikille saarille. Jos Rawls on oikeassa, että saman kansantalouden kaikki jäsenet voisivat löytää yksimielisyyden yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta oikeassa mielentilassa, täyteläisesti globaalistuneen maailman ihmiskunnan pitäisi pystyä yksimielisyyteen maailmanlaajuisesta oikeudenmukaisuudesta – oikeassa mielentilassa.

Maailmanlaajuisen oikeudenmukaisuuskäsityksen tiellä on se, että globaalistuminen on vielä kesken. On tahoja, jotka ovat suuruuden harhassa eivätkä käsitä sitä, että jokaisen maailmantalouden tahon on omien perusetujensa mukaisesti otettava huomioon kaikki muut maailmantalouden tahot ja niiden edut, jos tahtovat, että heidän omat etunsa ovat turvassa. Maailmantalouden virtaan jääneet alasaaret on yhdistettävä muihin saariin vastavuoroisuuden sitein.

Maailman monien kansantalouksien on kasvettava yhteen yhdeksi maailman kansantaloudeksi eli ihmiskunnan taloudeksi.

Uhkien sosialismi

Yhtenä Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian lähtökohtana on hänen se käsityksensä, jota olen kutsunut kykyjen kommunismiksi. Kukaan ei hänen mielestään ansaitse luonnonlotton palkintoja, synnynnäisiä kykyjään ja avujaan tai suotuisia olosuhteitaan, joihin sattuu syntymään. Kaikkia näitä etuja on käsiteltävä yhteisenä rikkautena, kansakunnan yhteisinä voimavaroina (common asset). Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa syntyy keskinäisen osakkuuden talous, jossa jokainen on jokaisen toisen kykyjen ja avujen osakas (minun ehdottamani termejä).

Keskinäisen osakkuuden idea ei näytä vielä tämän päivän globaalissa markkinataloudessa aivan uskottavalta ajatukselta. Vahvempi peruste on uhkien yhteisyys, sanokaamme uhkien sosialismi. Esimerkiksi ilmastonmuutosta ei voi panna kuriin vain osa ihmiskuntaa. Uhkaa ei voida torjua vain osalle ihmiskuntaa. Ilmastonmuutos ja muut uhat ovat kovempi perusta maailmanlaajuiselle oikeudenmukaisuuskäsitykselle kuin kykyjen kommunismi. Voi olla, että mikään, mitä Afrikan Saharan eteläpuoliselle alueelle tapahtuu, ei suuresti vaikuta kehittyneen maailman talouksiin. Se mitä Afrikassa tapahtuu, vaikuttaa aivan varmasti maailman luonnon tasapainoon.

Kaksitahoinen kysymyksenasettelu

Järjestäjän antama otsikko alustukselleni sisältää kaksi toisiinsa liittyvää mutta erilaista kysymyksenasettelua. Maailman kansantalouden synty herättää kysymyksen, onko yhtä yhteiskuntaa varteen rakennettu oikeudenmukaisuuskäsitys jo sovellettavissa maailmantalouteen. Globalistuminen avaa ennen suhteellisen suljetut kansantaloudet toisilleen ja maailmantaloudelle. Toinen kysymys kuuluu: onko entinen oikeudenmukaisuusteoria enää sovellettavissa avautuneisiin kansantalouksiin?

Kansantalouksien avautuminen merkitsee sitä, että Rawlsin alkuasemaan (tilanteeseen, jossa pohdimme yhdessä oikeudenmukaisuutta otollisessa puolueettomassa mielentilassa) tunkeutuu uusi taho, joka ei antaudu tasavertaiseen keskusteluun, vaan sanelee yksipuoliset ehtonsa keskustelulle. Jokainen kansantalous määrittyy alasaareksi, jolle maailmanvirta kuljettaa lauttoja yläjuoksulta.

Vasta tässä vaiheessa minun alustukseni teema ja satavuotiaan yhdistyksen seminaarin pääteema kytkeytyvät toisiinsa. Onko uusissa oloissa se, mitä panimme toimeen yhteiskunnassamme oikeudenmukaisuuden vaatimuksesta, myytävä globaalille markkinataloudelle? Onko huolenpito vähäosaisimmasta perusteltua vain jos se vahvistaa kansainvälistä kilpailukykyämme ja auttaa meitä siis selviämään lamasta?

On asioita, jotka ovat itseisarvoja. Luin jostakin kirjasta äskettäin taiteen määritelmän: taide alkaa siitä, mihin hyöty loppuu. Valtion hallinnossa näkyy olevan menossa suuntaus, jossa tuetaan taiteen asemaa tähdentämällä, kuinka hyvä keino se on hyvinvoinnin lisäämiseksi. Argumentti on väärä: taide ei ole minkään asian keino. Sen suhde hyvinvointiin on sitä, että se on osa oikein määriteltäviä hyvinvointia, ei väline, jolla saadaan aikaan hyvinvointia.

Oikeudenmukaisuus on samanlainen käsite. Asiaa, joka on epäoikeudenmukainen, ei ole mahdollista oikeuttaa millään muullakaan perusteella. Epäoikeudenmukaisuus tarkoittaa sitä, mitä ei saa tehdä.

Sellaiset asiat kuin taide ja oikeudenmukaisuus eivät ole tuotteistettavissa ilman että se, mitä ollaan paketoimassa, tuhoutuu paketoitaessa. On todennäköistä, että ne yhteiskunnat, jotka ovat oikeudenmukaisia, voivat paremmin taloudellisesti kuin yhteiskunnat, jotka ovat epäoikeudenmukaisia. Taloudelliset edut seuraavat oikeudenmukaisuutta ikään kuin tilaamatta ja yllätyksenä.